

Назви дерев в українській та хорватській мовах

Knežević, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:014857>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za ukrajinski jezik i književnost

Diplomski rad

НАЗВИ ДЕРЕВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ХОРВАТСЬКІЙ МОВАХ

Studentica: Anamarija Knežević

Mentorica: dr. sc. Oksana Timko Đitko

Akadska godina: 2020./2021.

U Zagrebu, 28.06.2021.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of East Slavic languages and literatures

Chair for Ukrainian language and literature

Master's thesis

NAMES OF TREES IN UKRAINIAN AND CROATIAN LANGUAGES

Student: Anamarija Knežević

Mentor: dr. sc. Oksana Timko Đitko

Academic year: 2020./2021.

Zagreb, 28.06.2021.

Ovaj diplomski rad posvećujem roditeljima, bratu, svim svojim prijateljicama, prijateljima i gradu Lavovu koji su me inspirirali i podržavali svih ovih studentskih godina i neizmjereno obogatili moj život i van granica i trajanja fakulteta.

Veliko hvala svim profesorima na nadahnjujućoj posvećenosti kroz studij, a posebno mojoj mentorici na iznimnom strpljenju, znanju, trudu i razumijevanju.

Зміст

1. Вступ	2-3
2. Назви рослин в слов'янських мовах	4
3. Назви дерев в українській та хорватській мовах	5
3.1. Словник назв дерев	5-21
3.2. Аналіза назв дерев	22
3.2.1. Спільнослов'янські назви дерев в українській та хорватській мовах ...	22-23
3.2.2. Українські назви дерев слов'янського походження	23-24
3.2.3. Хорватські назви дерев слов'янського походження	24
3.2.4. Запозичені слова	24-26
3.2.5. Регіональні назви дерев	26-27
3.3. Висновки етимологічного аналізу	28-29
4. Висновки	30-31
5. Умовні скорочення	32
5.1. Скорочення ремарок і мов	32
5.2. Бібліографічні скорочення	33
6. Література	34
7. Резюме хорватською мовою	35
8. Резюме англійською мовою.....	36
9. Біографія	37

1. Вступ

У цій дипломній роботі проведений етимологічний аналіз назв дерев в українській та хорватській мовах. Враховуючи важливість дерева в хорватській та українській культурі, історії та економіці, вважаємо важливим звернутися до цієї теми з лінгвістичної точки зору. Етимологічний аналіз може бути показником важливості певних дерев щодо походження їх назв. Перш ніж писати роботу, виходимо з припущення, що більшість автохтонних дерев назви слов'янського походження. Причиною цього є саме ця важливість, яку дерева з давнини мали в українській та хорватській економіці та релігії, або міфології, а які дуже часто є загальнослов'янськими елементами. Метою дипломної роботи є підтвердження цього припущення, яке було створене на основі власних знань, а також і на основі раніше прочитаної літератури з інших сфер суспільствознавства. Окрім цього, мета полягає у дослідженні інших найпоширеніших прикладів походження та пошуку зв'язку між українськими та хорватськими назвами. Основною частиною роботи є словник назв дерев у цих мовах, який служить матеріалом для дальшого етимологічного аналізу. Сам аналіз заснований на виявленні подібності та відмінності між походженням назв в українській та хорватській мовах. Отримані дані обробляються як якісно, так і кількісно, враховуючи, що як статистичні дані, так і глибший аналіз сприяють висновку.

Щодо методології, написанню роботи передували збирання та складання списку назв дерев в українській та хорватській мовах. Вибираючи, я обмежилася деревами, корінними для простору Хорватії й України, які, таким чином, мають більше значення для цих мов та народів та мають більшу етимологічну глибину. Більшість даних, необхідних для достатнього аналізу, були знайдені за допомогою такої літератури, як *Етимологічний словник української мови*, *Етимологічний словник української мови* Ярослава Рудницького, *Історичний словник українського язика* Е. Тимченка, *Hrvatski etimološki rječnik* Алемка Глухака та *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Петра Скока. На додаток до цих словників використовувались інтернет-версії відомих словників, як *Hrvatski jezični portal* та *Словник української мови*, а також інтернет-джерела *Enciklopedija* та *Plantea*, які часто використовувались як джерело даних про регіональні та народні назви.. Для того, щоб наголосити і підкреслити важливість дерев

в житті людини протягом цілої історії людства, а в тому числі й у культурному контексті, використовувана фундаментальну роботу Вітомира Белая *Hod kroz godinu*.

2. Назви рослин в слов'янських мовах

Рослини та їх назви дуже впливають на слов'янські культури, як через економічні та сільськогосподарські особливості, тобто тому, що вони є важливим джерелом ресурсів, так і через релігійні чи міфологічні причини, на яких базується слов'янська міфологія. Вплив і значення рослин можна помітити в топонімах, у яких ботанічна лексика часто виступає твірним словом. Такі похідні слова часті в утворенні назв населених пунктів, як у Хорватії та хорватській мові, так і в Україні та українській мові.

Одним з кращих прикладів значення рослин для слов'янських культур та мов є календар або назви місяців. Основу слов'янського календаря складають явища в природі та роботи в полі (Enciklopedija), саме тому назви місяців в обох мовах часто мотивовані назвами рослин. Наприклад, укр. *січень* і хорв. *siječanj* вказують на сезон вирубки дерев та підготовки землі під посіви. Укр. *березень* вказує на період, коли берези починають виділяти сік. Місяці хорв. *travanj* і *svibanj* та укр. *квітень* і *травень* говорять про період цвітіння рослин (Белай 157). Хорв. *lipanj* та укр. *липень* вказують на цвітіння та запах липи. Укр. *серпень* і хорв. *srpanj* вказує на час збору врожаю (Белай 161), а хорв. *kolovoz* на час вивезення пшениці. Хорв. *rujan* вказує на перетворення рослин із зеленого і квітучого в осінні кольори, а укр. *вересень* вказує на період панування вересу і так далі.

Як уже згадувалося, рослини відіграють важливу роль у слов'янській міфології, яка дуже вплинула на сучасні слов'янські культури. Тому навіть сьогодні важливі звичаї пов'язані з рослинами, наприклад в Хорватії, *Jurjevo*, де св. Юрій отримує епітет "зелений" через рослинність (Белай 218).

Загалом, рослини, а отже і дерева, дуже важливі для всіх культур та мов, включаючи слов'янську, саме тому не лише цікаво, але і важливо і з точки зору культурології, і мови, і історії народу вивчити їхню етимологію та краще зрозуміти зв'язок між різними видами дерев, українською та хорватською мовою та їх спільним походженням.

3. Назви дерев в українській та хорватській мовах

3.1. Словник назв дерев

3.1.1. Береза/ Breza

Укр. береза, хорв. breza, стсл. брѣза

Походить з псл. *berza/ *berġa (ЕСУМ, I, 171). Глухак (149) при поясненні походження вказує й на псл. *berзь. Первісне значення дерева («світла, біла») пов'язане і з іє. назвою *bherəġā, що означає «біла» (Глухак 149), тобто *bhereġh- в значенні «високий, піднесений» (ЕСУМ, I, 171) та «світити», «білий» (Рудницький, I, 109) в українській.

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *берест* (ЕСУМ, I, 171) і хорв. *brijest* (brist, brest) (Скок, II, 207) та українське слово березень (Рудницький, I, 110). Також зі назвою береза, в українській мові існує й назва березина - березове дерево (ЕСУМ, I, 171) та в хорватській мові топонім Brezovica.

Група приголосних *tort, *tolt, *tert, *telt у аналізованих мовах дала різні рефлексії і це спричинило до різного фонетичного оформлення лексеми в українській і хорватській мовах.

3.1.2. Бук/ Bukva

Укр. бук, хорв. bukva, стсл. букъ

Коли мова про етимологію слова бук/ bukva, переконливої й офіційної теорії не має. В обох мовах вказується на походження з (Глухак, 56) псл. *buku / *bukъ, яке в род. в. *bukъve, що потім змінилося на *buku (ЕСУМ, I, 284) яке відповідає сьогоденній українській назви та однієї з хорватських народних назв того дерева – *buk* (Plantea). Наступна етимологічна теорія походження слова шукає в герм. *bōkō «слово» і *bōkōs «книга, грамота» (ЕСУМ, I, 284). Германи для писання користувалися буквиною та корою бука, а таке перенесення значення можна знайти й в різних слов'янських мовах (Глухак, 156). Так саме і в українській мові існує слово *буквар* зі значенням книжки для початкового навчання грамоти (СУМ). Крім цих двох теорій, Глухак походження слова bukva знаходить і в іє. *bhag- (Глухак, 156).

Те ж походження в хорватській й українській мовах має і слово *буковина* (ЕСУМ, I, 284; НІР) та слова *буз*, *буква* і *буквар* в українській мові (Рудницький, I, 244).

У праслов'янській мові через фонетичні зміни *buku на *bukъ виникло кілька варіантів фонем.

3.1.3. Айва/ Dunja

Укр. айва, хорв. dunja

Українське сдowo *айва* і хорватське сдowo *dunja* не мають спільного походження.

Українське слово запозичення з турецької мови, від тур. ayva (ЕСУМ, I, 53). Також, пов'язано й з аз. һейва.

Про походження хорв. слова *dunja*, існують різні етимологічні теорії. Через старшу форму *gdúnja*, походження знайдено в псл. *къdúna. З іншого боку, слово раніше запозичення з лат. *cydonea* в значенні «мала», що вийшло з гр. *kydonia* в тому ж значенні (Глухак 212).

У хорватській мові є часто вживаний фразеологізм *kad dunja cvate*, що означає пору року, яка найбільш сприятлива для лову деяких річкових риб (НІР).

3.1.4. Вербa/ Vrba

Укр. верба, хорв. vrba, стсл. vьrba

Існують різні теорії про походження слова верба/ vrba. В першій, походить з псл. *vьrba (ЕСУМ, I, 350). При поясненні походження вказується й на споріднення з лит. *virbas* «прут, лозина, стебло», лтс. *virbs* «палиця, ціпок» та лат. *verbēnae* «листя і пагони лавра», *verbera* «побої, удари». За теорії Мачека, спочатку було сл. зб. *vьrbьje, в значенні «пруття», до якого виникла форма однини *vьrba, що витиснула попередню назву *rokyta* (Рудницький, I, 347). Глухак говорить про теорію походження з іє. *werbā (682), а походження знайдено й у гр. *rhábdos* (НІР).

Те ж походження з псл. в українській мові мають і слова *вербена*, *вербинка* і *вербівник* (ЕСУМ, I, 350).

Різниця у фонетичному оформленні лексеми у хорватській і українській мовах є наслідком різних рефлексів складотворних сонантів. В українській мові сонанти давно

втратили можливість бути складотворними, а у хорватській мові р і досі може бути носієм складу.

В обох мовах існує фразеологізм укр. *на вербі груші/ така правда, як на вербі груші* (СУМ) та хорв. *kad na vrbi rodi grožđe* (НЈР), які схожого значення.

3.1.5. Вишня/ Višnja

Укр. вишня, хорв. višnja

Коли говориться про походження цього слова, воно неясне (Глухак, 672). Можна сказати що походить з псл. *višnja*, але очевидне й споріднення з гр. *iksós* «пташиний клей, омела» та з лат. *viscum* «пташиний клей» (ЕСУМ, I, 388). У цій другій теорії походження очевидне з'єднання з іє. **wīks-/ *wīsk-* (Глухак, 673).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *вишняр* і *вишонка*.

3.1.6. Глід/ Glog

Укр. глід, хорв. glog

Переважна етимологічна теорія вказує на походження з псл. *glogъ* (Глухак, 232). Українська форма слова виникла внаслідок дисиміляції. Первісне значення дерева «колюча рослина» пов'язане і з іє. назвою **glōgh-/ *gləgh-* в значенні «колючка, щось гостре» (ЕСУМ, I, 526), яке теж має схоже значення в гр. *glōkhis* «зубець, стрілка» (Глухак, 232). Менш переконливе пояснення походження є виведення з **iglogъ*, який споріднений з *igъla*, тобто з **dlogъ* пов'язаного з псл. [**dolka*] (ЕСУМ, I, 526).

Різниця у фонетичному оформленні лексем у хорватській і українській мовах з'явилася лише через зміну давніх етимологічних о, е, які опинилися у закритому складі.

3.1.7. Горіх/ Orah

Укр. горіх, хорв. orah, стсл. орѣхъ

Походження слова *горіх/ orah* не зовсім ясне. Переважна теорія, що походить з псл. *orēхъ*. Початкове *г* в українській формі слова вторинне. Існує також і теорія, що початкове *о* в слов'янських мовах є префіксом приєднаним до основи дієслова *rešiti*, в значенні «(роз)в'язати». Ця думка мотивується тим, що ліщинові горіхи родять в'язками

(ЕСУМ, I, 567). Етимологічна теорія подібна до цієї теж говорить про зв'язок слова з дієсловом *řešiti*, але в значенні «звільняти, відділяти», тому що горіх легко зривається (ЕСУМ, I, 568). Коли говориться про походження, Глухак посилає на іє. корінь **ar-* в значенні «горіх» та навіть старші **ar-* з якого походить гр. *káruion* в значенні «горіх» (Глухак, 455). В ще одній теорії, в балто-слов'янських мовах іє. корінь **ar-* з'єднувався з коренем *gēks* в значенні «бити», тому що горіх споживається очищений (Скок, I, 562).

Те ж походження з псл. в українській мові мають й слова *горіхівка* (ЕСУМ, I, 568) і *горішина* (Рудницький, I, 694).

Різниця між лексемами у аналізованих мовах лише в тому що в українській мові початкові голосні або зникали (гра, голка) або з'являлися протетичні приголосні (вуха, горіх). Кореневий голосний у хорватських діалектах реалізується і у формах *oreh*, *orih* (Скок, II, 562), *Orešković*. Оскільки незвичний рефлекс *a* від *ъ* він пояснюється давнім балтійським впливом.

В українській мові існує фразеологізм *дістанеться на горіхи* в значенні «когось покарати» (СУМ) та в хорватській мові *tvrd orah* в значенні «жорсткий, непоступливий» (НJP).

3.1.8. Граб/ Grab

Укр. граб, хорв. grab

Походить з псл. **grabъ*/**grabъ*, яке можливо похідне від дієслова **grebti* («гребти»), тому що листя грабу використовуються на крам (Глухак, 242). Подібне тому й іє. назва дерева **grob(h)os*, що можливо пов'язане з **gerebh-* в значенні «розрізати», оскільки листя грабу зубчасті (ЕСУМ, I, 578). З тієї теж причини, походження пов'язується з псл. *grablje(-ě)* в значенні «граблі». Теж говориться й про належність прото-іє. субстрату через зв'язок з лат. *carpinus* (Скок, I, 599).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *грабити* (СУМ) і хорв. *grabiti* (Скок, I, 599) та укр. *граблі* (ЕСУМ, I, 579) і хорв. *grablje* (НJP).

Різниця між аналізованими лексемами лише у початковому приголосному. В українській мові, так само як і у білоруській, словацькій, чеській мовах, замість вибухового задньоязикового дзвінкого *g*, у більшості випадків реалізується щільна фонема.

3.1.9. Груша/ Kruška

Укр. груша, хорв. kruška

Походить з псл. *gruša* (<*groušja)/ *kruša* (<*kroušja). Очевидно, що ця форма утворена від псл. *grušiti* (<*groušiti)/ *krušiti* (<*kroušiti) в значенні «дробити, товкти», які споріднені з лит. *kr(i)áušė*, лтс. *kraūsis* та прус. *causios* (мн.), всі в значенні «груша» (ЕСУМ, I, 607). Скок говорить про арх. форму слова *kruša*, яка схожа до укр. форми (Скок, I, 215). Теж говорить і про це, що в формі, яка з'являється в хорватському Примор'ї, приходить до зміни з *kr* > *hr*, що творить форму слова *hruška*, яка відповідає укр. *груша*. Така сама зміна присутня й в топонімі *Hruševo* (Славонія, Хорватія) (Скок, I, 215).

Менш прийнята теорія говорить про балто-слов'янське запозичення з іранських мов, тобто пор. кудр. *korêši/ kirêši* в значенні «груша» (ЕСУМ, I, 607). Скок думає що Авари посередники цього запозичення (Скок, I, 216).

Те ж походження з псл. в українській мові мають й слова *грушанка* і *грушка* (ЕСУМ, I, 607).

Фразеологізми пов'язані з назвою в українській мові *така правда, як на вербі груші* в значенні «неправда» та (СУМ) в хорватській мові *nije rao s kruške* в значенні «небожевільний» та опр. *rao s kruške* «божевільний» (НJP).

3.1.10. Дерен/ Drijen

Укр. дерен, хорв. drijen

Походить з псл. **derъ*, яке субстантивований пасивний дієприкметник від *dero* і *dьrati* в значенні «дерти» й паралельне до псл. **dьrъ* в значенні «дерен». Говориться й про каш. [dřon] та полаб. *dren* в значенні «колючки». Припускається перенесення назви колючих кущів барбарису на кизил за схожістю плодів і разом з тим зіставляє псл. **derъ* з дінд. *dhāráyati* в значенні «тримає, підпирає» та лат. *firmus* «мішний» через тверду деревину дерену (ЕСУМ, II, 38). Існує і недостатньо аргументована теорія зв'язка з дірл. *draigen* в значенні «терен, дика груша» (Скок, I, 436). Теж треба сказати й що в хорватській мові існує і форма нар. *dren* (НJP).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *дерти* (Рудницький, II, 54), *деренити* (Скок, I, 436) й *деренина* (Тимченко, II, 697) та хорв. *drijenjak* (Скок, I, 436) і *derati* (НJP).

Різне фонетичне оформлення лексем є результат різних рефлексів групи приголосних *tort, tolt, tert, telt*. В українській формі після *р, л* розвинулися секундарні голосні бо сонанти не могли бути носіями складу, а у хорватській формі склад *dre-* утворився за законом метатези ліквид (Скок, I, 436).

В хорватській мові існує фразеологізм *zdrav kao dren* в значенні «дуже здоровий» (Plantea).

3.1.11. Дуб/ Hrast

Укр. дуб, хорв. *hrast*

Українське сдowo *дуб* і хорватське сдowo *hrast* не мають спільного походження.

Українська форма походить з псл. *dōbъ*. Крім того, існує і спроба виведення з ранішого псл. **dumbās* в значенні «дуло, дуплице», що паралельне до лит. *dumbas* «заглиблення, порожнина», *dūbtī* «дупліти», *dubūs* «глибокий, запалий» тощо. Розвиток нової семантики пояснюється як наслідок ототожнення понять «дуло, дуплице дерево» та перенесення цієї назви на дуба за його ознакою дуплистості. В цьому сенсі говориться про назалізований варіант кореня псл. **dūb-* > **dъb-*, що зводиться до іє. **dheub-* в значенні «глибокий, низько розташований» (Рудницький, II, 218).

Те ж походження з псл. в українській мові мають й слова *дуба* (ЕСУМ, II, 138), *дубас* (Рудницький, II, 218), *дубина* (Тимченко, II, 835), *дубелець* та *дубовик* (ЕСУМ, II, 139).

В поясненні походження хорватського слова *hrast* нема широко прийнятої етимологічної теорії. Можна сказати, що походить з псл. **xvorstъ* (НJP). В поясненні назви вказується на звуконаслідування (Глухак, 265), тобто назва ономатопеїчного походження (Скок, I, 685). Наступна теорія походження переконується в іє. **qsu-orsto* в значенні «гіллясте дерево». Подібно до того, Мачек висловлює думку про приєднання до до-іє. субстрату. Інша теорія говорить про походження з гот. *horst* (Скок, I, 685). В хорватській мові існує й назва нар. *dub*, яка схожа української та має таке саме походження (Plantea).

В українській мові існують фразеологізми *дуба дати* «перестати жити, існувати», *стати дубом* «ставати у вертикальне положення» та *дуба смаленого правити* в значенні «говорити нісенітницю» (СУМ).

3.1.12. Інжир/ Smokva

Укр. інжир, хорв. smokva

Українське слово *інжир* і хорватське слово *smokva* не мають спільного походження.

Українська назва запозичена з турецької мови, тобто походження з тур. *incir* (Рудницький, II, 520) в значенні «винна ягода, дика смоковниця». Слід зазначити, що в укр. мові існує назва *смоква*, яка відповідає хорватській назви та її походженню (ЕСУМ, II, 304).

Про походження хорватської назви *smokva* існує кілька етимологічних теорій. Найпоширеніша теорія говорить про походження з псл. *smoku в значенні «соковитий плід», яке пов'язане з іє. *smeg(h)- в значенні «мати якийсь смак» (Глухак, 566). Наступна думка говорить про запозичення з герм. *smakkō, яке пов'язане з гот. *smakka* в значенні «смачний плід». За іншою теорією, й псл. і гот. назви на Балканському півострові запозичені з іншої мови (Глухак, 566). Цій теорії протиставлена теорія, яка відхиляє спільне походження праслов'янської і готської назв, та спирається на запозичення з двох різних мов (Скок, III, 294). У хорватській мові існує й назва *indžir*, яка схожа українській та має таке саме походження (НJP).

3.1.13. Каштан/ Kesten

Укр. каштан, хорв. kesten

Українське слово каштан і хорватське слово *kesten* мають спільні, але й не зовсім схожі теорії походження. В першу чергу, укр. форма слова виникла як запозичення з нім. *Kastanie* через польське й чеське посередництво (ЕСУМ, II, 411). Нім. *Kastanie* пов'язане з лат. *castanea*, яке виникло з гр. *kástanon* в значенні «каштан» (Глухак, 316), яке запозичено з мов Малої Азії, в яких вийшло з тур. *kestane* (ЕСУМ, II, 411). Це приводить до теорії походження хорватської назви з тур. *kestane* (Глухак, 316). В хорватській мові існує народна назва *koštan*, яка схожа до української назви (*Plantea*).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *каштановий*, *каштануватий* і *каштанка* (Рудницький, II, 642) та хорв. *kestenjar*, *kestenik* і *kestenjast* (НJP).

3.1.14. Кедр/ Cedar

Укр. кедр, хорв. cedar

Переконаливого етимологічного пояснення цих слів немає. Говориться про запозичення з гр. *kédros* через церковнослов'янську мову (ЕСУМ, II, 420). Теж існує і теорія про походження з лат. *cédrus* (Скок, II, 254). В хорватській мові є народна назва *keдар*, яка схожа до укр. назви (НJP).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *кедрина* (Рудницький, II, 65) і *кедрівка* (ЕСУМ, II, 420) та хорв. *cedrovina* (НJP).

3.1.15. Кипарис/ Ćempres

Укр. кипарис, хорв. Ćempres

Походить з лат. *cypressus* (Глухак, 175), яке вийшло з гр. *купáρισσος*. Обидва слова виводять з мов середоземного або семітського походження (ЕСУМ, II, 434).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *кипариска* (СУМ) та хорв. *Ćempresovina* (НJP).

3.1.16. Клен/ Javor

Укр. клен, хорв. javor

Українське слово *клен* і хорватське слово *javor* виводять з двох різних лексем праслов'янської мови.

Українська форма походить з псл. *kleńь/ *kľьнь*, що споріднене з гр. *glīnos* (ЕСУМ, II, 458). Рудницький (I, 686) вказує на зв'язок з іс. коренем ***kel-*. В українській мові існує назва *явір* для дерева родини кленових (СУМ), яка відповідає хорватській назви праслов'янського походження..

Походження хорватського слова з псл. **avorь* (Глухак, 292). Праслов'янське слово запозичено від рефлексу західногерм. **āhor*, яке споріднене з лат. *āser* в значенні «клен»

(Скок, I, 763). Імовірно, твірне слово всіх цих варіантів є іє. корінь *ak- (Глухак, 292). Як і в українській мові, в хорватській існує назва *klen* для дерева родини кленових (HJP), яка відповідає українській назви та її праслов'янському походженню.

3.1.17. Липа/ Lira

Укр. липа, хорв. *lira*, стсл. липа

Походження з псл. *lira*, яке споріднене з лит. *lėra*, що пов'язане з псл. *l̥rēti/ *l̥rņoti в значенні «ліпити, липнути» (ЕСУМ, III, 237). Менш прийнята теорія походження з лит. *lėrspà* в значенні «полум'я». Пов'язане з іє. *lēirā*. Корінь *lēir-* в значенні «мастити, клеїти», що вказує на створення назви через характеристику липкого соку липи (Глухак, 378).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *липень* (Рудницький, II, 772) і *липка* (ЕСУМ, III, 238) та хорв. *lipanj* (HJP). Назви місяців і попри спільної етимології, мають сьогодні різну семантику: у хорватській мові липень вживається на позначення червня. Мотивується це тим що на півдні липа раніше цвіте.

3.1.18. Маслина/ Maslina

Укр. маслина, хорв. *maslina*

Походження з псл.**maslo* (HJP), що створене за допомогою суфікса *-slo* від дієслова *mazati* у значенні «мазати» (ЕСУМ, III, 408). Можливо запозичення з старослов'янської мови (ЕСУМ, III, 407). Теж можливо й походження пов'язане з гр. *elaia*.

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *масло* (ЕСУМ, III, 407), *маслюк*, *масляниця*, *маслянка* (ЕСУМ, III, 408), та хорв. *maslo* (Скок, II, 382) і *maslac* (HJP).

3.1.19. Мигдаль/ Badem

Укр. мигдаль, хорв. *badem*

Українське слово *мигдаль* і хорватське слово *badem* не мають спільного походження.

Українська форма походить з гр. *amygdálon* (Рудницький, II, 815), яке запозичено в давньоруську мову через посередництво церковнослов'янської мови (ЕСУМ, III, 457). Теж говориться про походження з лат. *amigdalum* через посередництво польської мови.

У хорватських діалектах теж вживається лексема *mandula*, *mandala* (ERHJ, I, 588). Різниця лише у шляху яким запозичене слово. До хорватської мови воно потрапило з латинської, через італійську.

Походження хорватського слова з тур. *badem*, яке за походженням з перської мови (Скок, I, 87), точніше від слова *badama* з санскриту (Plantea).

3.1.20. Модрина/ Ariš

Укр. модрина, хорв. *ariš*

Українське слово *модрина* і хорватське слово *ariš* не мають спільного походження.

Українське слово запозичення з п. *modrzeń*, що виводиться від п. *modry* в значенні «блакитний». В іншій теорії, назва вважається результатом видозміни давнішого **brinь*, що зіставляється з гр. *ρῶϊνος* (ЕСУМ, III, 496).

Хорватське слово виникло через неправильну поділ члена й іменника іт. *larice*, що походить з лат. *larix* (HJP). Схоже на це й пояснення походження з лат. *laridum* в значенні «бекон, жир» через смолу дерева (Plantea). Пов'язане з цим, в хорватській мові існує і назва *lariks* (HJP).

3.1.21. Персик/ Breskva

Укр. персик, хорв. *breskva*

Походить з псл. **bersky*, що запозичення з слат. *persica* (Глухак, 148), яке постало з лат. *persicum*, що є створено від лат. *persa* в значенні «перс» (ЕСУМ, IV, 353). Точний час і шлях запозичення невідомі (Глухак, 149). В українській мові існує назва *бросква* (ЕСУМ, I, 263), яка схожа на хорватську назву.

3.1.22. Ріжкове дерево/ Rogač

Укр. ріжкове дерево/ ріжковець, хорв. *rogač*

Обидві назви створення від слова *rig*. Назва мотивована тим, що плід рослини має форму ріжка (ЕСУМ, IV, 91). В українській мові, разом з назвою *ріжкове дерево* існує і назва *ріжковець*. Походження слова *rig* з псл. *rogь*. яке споріднене з лит. *rãgas* в значенні «ріг» (Глухак, 530).

Те ж походження з праслов'янської в українській мові має й слово *ріжник* (ЕСУМ, IV, 91).

3.1.23. Акація/ *Bagrem*

Українське слово *акація* і хорватське слово *bagrem* не мають спільного походження.

Українська форма можливо запозичена з лат. *асасія* через німецьку мову (нім. *Akázie*). Латинська назва походить від гр. *akakia*, яке похідне від гр. 'акē «колючка» або від гр. *ākakōs* «невинний, незлобивий» або є єгипетського чи взагалі іншомовного походження (ЕСУМ. I, 55). В хорватській мові такого самого походження слово *akacija*, яке назва для іншого дерева (Скок, I, 19), але теж користується народна назва *akacija* для акації (*Plantea*).

Походження хорватського слова не зовсім ясне. Можливе походження з стсл. *bagъ*, яке пов'язане з гр. *phōgein* в значенні «пекти» (НJP). Інша теорія говорить про походження з іє. **bhogoros*, але обидва походження недостатньо обґрунтовані (Скок, I, 90).

Таке саме походження з псл. в хорватській мові має і слово *bagra* (НJP).

В хорватській мові існує фразеологізм *šušti kao bagrem* в значенні «приємний шум» (НJP).

3.1.24. Слива/ *Šljiva*

Укр. слива, хорв. *šljiva*, стсл. слива

Походить з псл. *slīva* (Глухак, 612). Через ознаку синюватого кольору, зіставляється з лат. **līvos*, що зводяться до іє. **slī-uo-* в значенні «синюватий» (ЕСУМ, V, 298). Як і в українській мові, в хорватській існує назва *sliva* в деяких північних діалектах (Скок, III, 405).

В українській та хорватській мовах існують фразеологізми подібних значень укр. *сидіти як в сливах* в значенні «ніяково почувати себе» (СУМ) та хорв. *da se zelen-bora hvatim i on bi se zelen osušio* в значенні «я ні за що» (НJP).

3.1.25. Сосна/ *Bor*

Укр. сосна, хорв. *bor*

Українське слово *сосна* і хорватське слово *bor* не мають спільного походження.

Українська форма не має загальноприйнятої етимологічної теорії. Найбільш переконливо говорить про зв'язок з давнім звуконаслідувальним утворенням іє. *kops-nā (> *sop-snā/ sop-snъ), від якого виводиться псл. *sopěti в значенні «сопіти». Це пов'язане з первісним значенням псл. *sosna «дуплисте дерево», що в свою чергу має зв'язок з іє. *kasnos в значенні «сірий» (ЕСУМ, V, 359). Теж говориться і про виведення псл. *sosna від псл. *sojiti в значенні «колоти», що теж указує на характеристику сосни (ЕСУМ, V, 359). Інші теорії, які недостатньо обґрунтовані, походження знаходить в лат. sara «сік», в реконструкції кореня *suar- (*svap-) з лит. šāšas «ступи» та в двн. chien в значенні «смолисте дерево, сосна» (ЕСУМ, V, 359). Непереконливе походження й з гр. kōnos в значенні «конус, шишка пінії» (ЕСУМ, V, 359).

Те ж походження в українській мові мають й слова *сосонка* (ЕСУМ, V, 359), *сосина* і *сосняк* (СУМ).

Походження хорватського слова не зовсім ясне. Є думки про те, що походить з псл. *bōgъ, яке пов'язане з іє. *bhor-u-s в значенні «дерево, ліс» (Глухак, 141). Скок (I, 188) говорить про теорію, що псл. *bōgъ тлумачиться як аблаут е > о з іє. основи bher- в значенні «шип, випинатися». В хорватській мові існує народна назва *sosna*, яка відповідає українській назві (Plantea).

Таке саме походження з праслов'янської в хорватській мові мають і слова *bora* (Глухак, 141), *borovina* (НІР) та *borovica* (Скок, I, 188).

3.1.26. Тис/ Tisa

Укр. тис, хорв. tisa, стсл. тиса

Походить з псл. tiszъ, яке, в свою чергу, неясного походження (Глухак, 627). Найпереконливіша теорія походження з лат. taxus в значенні «тис», але у цьому припущенні існує проблема фонетичного порядку (ЕСУМ, V, 573). Саме тому є теорії, що і псл. і лат. форма походять з якоїсь невідомої мови. В зв'язку з походженням з псл., говориться про зіставлення з протоурало-алтайської *taqsa/ tyqsa в значенні «кедр, модрина, яловець» і припущення генетичного зв'язку на ностратичному рівні (ЕСУМ, V, 573). З іншого боку, Глухак (627) вважає, що псл. *tis- запозичено з якогось іншого іє. діалекту, точніше якогось рефлексу іє. *tīgs- (від іє. *teg-) в значенні «густий» через

густоту голкоподібних листя і крони сосни. Теж говориться і про можливу спорідненість з гр. *tókson* в значенні «лук» (Скок, III, 473).). В хорватській мові існує нар. назва *tis*, яка повністю відповідає українській назві (*Plantea*). Цікаве, що Скок (III, 473) як офіційну хорватську назву подає слово *tis*.

Різниця між лексемами лише у граматичному роді, бо у хорватській мові розвинулось кінцеве –а, яке лексему перенесло до іменників жіночого роду (пор. миш - миша).

3.1.27. Тополя/ Topola

Укр. тополя, хорв. *topola*

Походить з псл. *toroľь*, що давнє запозичення з лат. *populus*, яке неясного походження (ЕСУМ, V, 601). Є теорії, що в цьому випадку відбулася дисиміляція $p-p > t-p$ (Глухак, 633). Етимологія лат. *populus* пов'язана з іє. **po-rol-* та гр. *pteléa* в значенні «в'яз». Фахівці припускають й іє. **rapp-* як запозичення з неіндоєвропейських субстратних мов (Скок, III, 483), але не виключають зв'язок з індоєвропейськими назвами тополиного пуху напр. гр. *ράρρος* та лат. *rarus* обидві в значенні «пухнаста сім'янка». Існувала й спроба зіставлення на слов'янському ґрунті назви дерева з коренем **ter-/ tor-* в значенні «топати» та також зіставлення з іє. **rel-* в значенні «сірий» через колір кори (ЕСУМ, V, 601). Є припущення і що, найраніша початкова форма слова була описова – *r-l, p-r-l, t-r-l* і тощо, через тремтіння листя (Глухак, 634).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *тополина* (СУМ) та хорв. *topolik* (НJP).

3.1.28. Туя/ Tuja

Укр. туя, хорв. *tuja*

Назва цього дерева запозичена з нлат. *thuia* в значенні «вид кедр» (НJP). Новолатинська назва походить з гр. *thuíá* в значенні «вид кедр з сильним запахом, деревина яка спалювалася в обряді жертвування», пов'язаного з гр. *thúō* в значенні «жертвую», що споріднене з лат. *suf-fío* в значенні «димлю» (ЕСУМ, V, 689).

3.1.29. Фінік/ Datulja

Укр. фінік, хорв. *datulja*

Українське слово *фiнік* і хорватське слово *datulja* не мають спільного походження.

Українське слово результат запозичення з грецької мови гр. *rhoīniks* в значенні «фiнік, фiнікова пальма; темно-червоний, малиновий» (ЕСУМ, VI, 101). Переконливої етимології немає. Можливо, що слово східного походження або пов'язане з гр. *rhoínós* «криваво-червоний», *phónos* «убивство» та *theíno* «бити, вражати» (ЕСУМ, VI, 101).

Хорватське слово запозичене з іт. *dattolo/ dattero* в значенні «фiнік», що походить з гр. *dáktylos* в значенні «палець» (НJP). Можливе і походження з тур. *datula*, що пов'язане з словом *dhattura* з санскриту (Енциклопедія). У хорватській мові існує нар. назва *finik*, яка повністю відповідає українській назві й її походженню (НJP).

3.1.30. Черешня/ Trešnja

Укр. черешня, хорв. *trešnja*, стсл.

Походить з псл. **čeršnja/ *čerša*, яке неясного походження (ЕСУМ, VI, 305). Можливо, назва виникла під впливом назви псл. *višnja* (ЕСУМ, VI, 305). Найпереконливіша етимологічна теорія про запозичення з латинської мови нар.-лат. *ceresia* (< лат. *ceresus* в значенні «вишня»), що, в свою чергу, запозичення з гр. *kérasos/ kerasós* в значенні «вишня» (ЕСУМ, VI, 305). Шлях запозичення з лат. мови неясний. Існує думка, що запозичено через посередництво з ретороманської та старобаварської мови (ЕСУМ, VI, 305). В хорватській мові існує нар. назва *črešnja*, яка схожа до української назви (НJP).

Різниця між лексемами у різних рефlekсах групи приголосних *tort, tolt, tert, telt* і так далі.

3.1.31. Шовковиця/ Dud

Укр. шовковиця, хорв. *dud*

Українське слово *шовковиця* і хорватське слово *dud* не мають спільного походження.

Українське слово втворене від *шовк* (ЕСУМ, VI, 451). Утворення назви мотивоване тим, що листям рослини вигодовується тутовий шовкопряд. Загально визнаної етимології слова *шовк* не має (ЕСУМ, VI, 450). Можливо, що походить з дісл. *silki* в значенні «шовк», яке через посередництво лат. *sēricum* «шовк» в зв'язку з гр. *serikós* в значенні «належний до серів, шовковий». Інша теорія говорить про запозичення др. шлькк з невідомої східної мови (ЕСУМ, VI, 450).

Хорватське слово *dud* походить з тур. *du*, що пов'язане з ар. *tūt* (Глухак, 209). Крім назви *dud*, в хорватській мові існує і назва *turva* (НІР). Походить з псл. **tury*, що запозичено з якогось романського рефлексу лат. *mōrus* в значенні «шовковиця» (Глухак, 428). Лат. *mōrus* походить з іє. **mor-* в значенні «ожина, шовковиця», первісне значення якого було «ягода» (Глухак, 428).

3.1.32. Яблуня/ *Jabuka*

Укр. яблуня, хорв. *jabuka*, стсл. аблько

Походить з псл. (j)аблько (ЕСУМ, VI, 530). Старші форми слова **ablъ* і **ablo* походять з іє. **ablō-/ *ablu-* (Рудницький, II, 1112). Одна теорія говорить про виведення іє. **ablu-/ *arlu-* з старшої форми **šam(a)lu-*, що пов'язане з хет. *šawat* в значенні «яблуко, яблуня» та з карт. **wašl-* в значенні «яблуко» (Глухак, 284). З цього можна прийти до висновку, що це старе міграційне слово, яке можливо поширилося з простору походження доморощених яблук – Закавказзя (Глухак, 284). Псл. (j)аблько теж споріднене з лит. *obuoļys* в значенні «яблуко» (ЕСУМ, VI, 530). В хорватській мові існує народна назва *jabalka* (Plantea), яка схожа до української назви.

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *ябко* (ЕСУМ, VI, 529), *яблуня* і *яблучник* (СУМ) та хорв. *jabučarka* і *jabučar* (НІР).

В українській мові збереглася давня слов'янська опозиція дерево – плід: яблуня – яблуко. У хорватській мові ця опозиція стерлась на позначення і плоду і дерева вживається колишня назва плоду.

В українській мові існує фразеологізм *яблуку ніде пасти* в значенні «надзвичайно тісно від великого скупчення людей» (СУМ). В хорватській мові численні фразеологізми: *jabuka razdora* «що викликає сварку, причина сум'яття», *miješati kruške i jabuke* «плутати неоднакові поняття», *rumen kao jabuka* «обличчя, яке дуже здорове виглядає» та інші (НІР).

3.1.33. Ялина/ *Smreka*

Укр. ялина, хорв. *smreka*

Українське слово *ялина* і хорватське слово *smreka* праслов'янських, але не спільних, походження.

Українське слово походить з псл. *edla/ *edľь, що пов'язане з іє. *edh-l- від *edh в значенні «гострий» (Глухак, 296), що в свою чергу пов'язане з прус. addle в значенні «ялина» (ЕСУМ, VI, 543). З іншого боку, припускається спорідненість з ірл. aidlen «ялиця» та лат. ebulus (< *edh-los)/ ebulum в значенні «бузина» (Глухак, 296). Менш прийнята теорія встановлює зв'язок з гр. éláte (ЕСУМ, VI, 543).

Хорватське слово походить з псл. *smerкь/ *smerка. Існує і форма *svькь (Глухак, 567). Через коливання форм, найбільш ймовірна теорія походження праслов'янського слова запозичення з різних іранських діалектних форм, нпр. *sɣvaka-/ *sarvaka, *sɣmaka/ *sarmaka (Глухак, 567). Можливий і зв'язок з лат. Picea omorika з якого утворена серб. назва *omorika* (Скок, III, 295). Не так прийнята теорія говорить про зв'язок з нім. schmierer (Скок, III, 295). В українській мові, крім назви *ялина*, існує ще й назва *смерека*, яка має таке саме походження.

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *ялиця*, *ялиник* і *ялиновий* (СУМ) та хорв. *smrekinja* і *smrekovača* (НJP).

3.1.34. Ялиця/ Jela

Укр. ялиця, хорв. jela, стсл. ель

Як і укр. ялина, походить з псл. *edla/ *edľь, що пов'язане з іє. *edh-l- від *edh в значенні «гострий» (Глухак, 296), що в свою чергу пов'язане з прус. addle в значенні «ялина» (ЕСУМ, VI, 543). З іншого боку, припускається спорідненість з ірл. aidlen «ялиця» та лат. ebulus (< *edh-los)/ ebulum в значенні «бузина» (Глухак, 296). Менш прийнята теорія встановлює зв'язок з гр. éláte (ЕСУМ, VI, 543). Лісові дерева мають подібні семантичні дивергенції, які засновані на симбіозі дерев і тому легко переносити назву від одного до іншого (Скок, I, 771).

Таке саме походження з псл. в українській мові мають і слова *ялина* (ЕСУМ, VI, 543), *ялиник* і *ялиновий* (СУМ).

Різниця між аналізованими лексемами лише у суф. -иця, який вживається в утворенні української форми.

В хорватській мові існує фразеологізм *vitka kao jela* в значенні «стрункий зріст» (НJP).

3.1.35. Ясен/ Jasen

Укр. ясен, хорв. jasen, стсл.

Походить з псл. (j)asenъ/ь, osenъ/ь [* (j)asъnъ/ь] (ЕСУМ, VI, 555). Псл. походить з іє. *ōsenos зі згодом продовженим *o*, що пов'язане з іє. коренем *os- (Глухак, 290) в значенні «різкий, яскравий, ясний» (ЕСУМ, VI, 555). Можливо, що *os- з ураль. *ośka «ясен» походить з ностр. *Hośa, але це малоімовірно (Глухак, 290). Схожого втворення й лат. opus (*osenos) (Глухак, 290) в значенні «порода ясена» (ЕСУМ, VI, 555) та літ. áiškus/ éiškus в значенні «червонуватий, строкатий». За теорією Скока (I, 759), слово праєвропейського походження (Рудницький, II, 1116).

Таке саме походження в українській та хорватській мовах мають і слова укр. *ясний* (Рудницький, II, 1116) та хорв. *jasenak/ jasenac* (НJP).

3.2. Аналіз назв дерев

В українській та хорватській мовах назви дерев мають різноманітні походження. У більшості випадків мова йде про слов'янське походження, яке є спільним для слів обох мов. Окрім спільнослов'янського походження, існують також слова які слов'янського походження, але характерні лише для окремих мов, а дуже часто у них відбувся і семантичний зсув. Крім того, в обох мовах є назви, що виникли як запозичення з різних інших мов, найчастіше відповідно до принципу походження самого дерева або простору, де певне дерево є домінуючим. Необхідно також вказати регіональні лексеми, які відрізняються від літературних номенів своєю подібністю до назв того самого дерева іншої мови, будь то літературна чи регіональна форма. З цих причин аналіз буде розділений на загальнослов'янські назви в українській та хорватській мовах, українські назви слов'янського походження, хорватські назви слов'янського походження, запозичені слова та регіональні назви дерев.

3.2.1. Спільнослов'янські назви дерев в українській та хорватській мовах

В українській та хорватській мовах багато спільнослов'янських назв для дерев. Варто почати з самим словом стсл. *dъrvo, яке в укр. *дерево* й хорв. *drvo* відрізняється через фонетичний рефлекс складотворного *p*.

Така сама різниця через фонетичний рефлекс складотворного *p* і в словах укр. *береза* та хорв. *breza*, які походять з псл. *berza. Наступний приклад загальнослов'янської назви зі змінами укр. *верба* та хорв. *vrba*, які походять з псл. *vъrba. Різниця у фонетичному оформленні лексеми у хорватській і українській мовах є наслідком різних рефлексів складотворних сонантів. В українській мові сонанти давно втратили можливість бути складотворними, а у хорватській мові *p* і досі може бути носієм складу. В укр. *бук* та хорв. *bukva* походження з псл. *buku / *bukъ, праслов'янська зміна *buku на *bukъ що призвело до кількох фонетичних варіантів лексеми. В укр. *граб* та хорв. *grab*, які походять з псл. *grabъ/*grabъ, непомітна різниця лише у початковому приголосному. В українській мові, так само як і у білоруській, словацькій, чеській мовах, замість вибухового задньоязикового дзвінкого *g*, у більшості випадків реалізується щільна фонема. Українське слово *глід* та хорватське слово *glog* спільнослов'янські назви, які походять з псл. *glogъ*, я чия різниця у фонетичному оформленні лексем з'явилася лише

через зміну давніх етимологічних *o* і *e*, які опинилися у закритому складі. Різниця між спільнослов'янськими назвами укр. *gorix* та хорв. *orah* лише в тому що в українській мові початкові голосні або зникали або з'являлися протетичні приголосні. В хорватській мові незвичний рефлекс *a* від *ъ* пояснюється давнім балтійським впливом. Слова укр. *груша* та хорв. *kruška* теж слов'янського походження, а в хорватській формі прийшло до зміни з *kr > hr*. Наступний приклад спільнослов'янських назв слова укр. *дерен* та хорв. *drijen*, які походять з псл. **derъ*. Різне фонетичне оформлення лексем є результат різних рефлексів групи приголосних *tort, tolt, tert, telt*. В українській формі після *r* і *l* розвинулися секундарні голосні бо сонанти не могли бути носіями складу, а у хорватській формі склад *dre-* утворився за законом метатези ліквід. Схожі тому приклад і слова укр. *черешня* та хорв. *trešnja* в яких теж різниця у різних рефлексах групи приголосних *tort, tolt, tert, telt* і так далі.

Укр. *персик* та хорв. *breskva* теж спільнослов'янські назви, які походять з псл. **bersky*, а чий форми відрізняються одна від іншої. Такий самий випадок і з словами укр. *ріжкове дерево/ріжковець* та хорв. *rogač*, які відрізняються в формі але мають загальне походження з псл. *rogъ*. Наступна спільнослов'янська назва в укр. *тис* та хорв. *tisa*, які походять з псл. *tisъ*. Різниця між лексемами лише у граматичному роді, бо у хорватській мові розвинулось кінцеве *-a*, яке лексему перенесло до іменників жіночого роду. Українське слово *яблуня* і хорватське слово *jabuka* однакового походження, а різницю в формі творить це, що в українській мові збереглася давня слов'янська опозиція *дерево – плід*: *яблуня – яблуко*. У хорватській мові ця опозиція стерлась, на позначення плоду вживається назва дерева. Укр. *ялиця* та хорв. *jela*, як і укр. *ялина*, походять з псл. **edla/ *edlъ*. Різниця між лексемами лише у суф. *-иця*, який вживається в утворенні української форми.

З іншого боку, є спільнослов'янські назви в яких різниць не знайдено: укр. *вишня* - хорв. *višnja*, укр. *липа* - хорв. *lipa*, укр. *маслина* - хорв. *maslina*, укр. *слива* - хорв. *šljiva*, укр. *тополя* - хорв. *topola* та укр. *ясен* - хорв. *jasen*.

3.2.2. Українські назви дерев слов'янського походження

Крім українських слів, які разом з хорватськими словами утворенні з спільнослов'янських назв, слід зазначити і ці українські слова, які мають особисте слов'янське походження. Перше українське слово, яке слов'янського походження непов'язаного з хорватською назвою, є слово, тобто *дерево*, яке в обох культурах дуже

важливе. Йдеться про укр. слово *дуб*, яке походить з псл. *dǫbъ* виведеного з ранішого псл. **dumbās*. Розвиток нової семантики пояснюється як наслідок перенесення цієї назви на дуба за його ознакою дуплистості. В цьому сенсі говориться про назалізований варіант кореня псл. **dǫb-* > **dǫb-*. Наступне слово слов'янського походження укр. *клен*, яке походить з псл. *klęnъ/ *kǫnъ*. Хоча нема загальноприйнятої етимологічної теорії, і слову *сосна* можна приписувати слов'янське походження з псл. псл. **soręti*, що пов'язане з псл. **sosna* в значенні «дуплисте дерево». Наступне слово в цій категорії є слово *ялина*, яке походить з псл. **edla/ *edľ*, що пов'язане з іє. **edh-l-* від **edh* в значенні «гострий».

3.2.3. Хорватські назви дерев слов'янського походження

Як і українські назви, і хорватські назви дерев мають слова слов'янського походження, яке характерне тільки для назв у хорватській мові. Перший приклад є слово *dunja*, якому через старшу форму *gdǫnja* походження знайдено в псл. **kǫduņa*. Коли говориться про хорватське слово *hrast*, теж можна сказати, що походить з псл. **xvorstъ* через ономотопеїчне існування, хоча нема переконливої теорії. Таке саме неясне походження і в слову *smokva*, але відповідно до цієї категорії можна сказати, що походить з псл. **smoку* в значенні «соковитий плід». Слов'янського походження з псл. **avogъ* і хорватське слово *javor*. Псл. слово запозичено від рефлексу західногерм. **āhor*, яке споріднене з лат. *āser* в значенні «клен», а можливо і що в цих словах іє. корінь **ak-*. Можливе, але не зовсім ясне, і слов'янське походження хорватського слова *bagrem* з стсл. *bagrъ*. І про хорватське слово *bor* припущення що походить з псл. **bǫgrъ*, яке пов'язане з іє. **bhor-u-s* в значенні «дерево, ліс». Псл. **bǫgrъ* теж тлумачиться і як аблаут *e > o* з іє. основи *bher-*. Наступне слово слов'янського походження *smreka*, яке походить з псл. **smerкъ/ *smerka*, а існує і форма **svькъ*. В українській мові, крім назви *ялина*, існує ще й назва *смерека* (СУМ). Саме тому ці дві назви також можна було б занести до групи спільного походження.

3.2.4. Запозичені слова

Як згадувалося раніше, крім слів слов'янського походження, назви дерев часто запозичені слова з інших мов. Існують назви, які загальнозапозичені слова в обох мовах, тобто мають однакове походження, та існують назви, які різняться між мовами за формою та походженням запозичень. Більшість запозичених слів мають латинське або грецьке походження, які потрапили в українську та хорватську мови через

церковнослов'янську мову. Наступними найпоширенішими запозиченнями є тюркізми, тобто запозичені слова з турецької мови, та германізми, тобто запозичені слова з німецької мови. Всі ці походження сподівані. Їх частота може бути застосована до інших груп слів в українській та хорватській мовах через геополітичне положення в минулому та з інших різних причин. Важливу роль у запозичених словах відіграють також і мови, які служать посередниками між початковим словом та словом у кінцевій мові. Окрім того що вони виступають посередниками, вони впливають на слово та його остаточну форму, яка буде використана в модифікованій формі в кінцевій мові - у нашому випадку в українській та хорватській мовах.

Спільне іноземне походження мають укр. *каштан* та хорв. *kesten*. Походить з нім. *Kastanie* пов'язане з лат. *castanea*, яке виникло з гр. *kástanon* в значенні «каштан», а яке запозичено з мов Малої Азії, в яких вийшло з тур. *kestane*. Наступне спільне походження слів укр. *кедр* та хорв. *cedar*. Ці слова є запозиченням з гр. *kédros* через церковнослов'янську мову або з лат. *cédrus*. Схоже походження мають слова укр. *кипарис* та хорв. *čempres*, які слова середоземного або семітського походження. Точніше походять з лат. *cypressus*, яке вийшло з гр. *kurárisos*. Українське і хорватське слово *туя/ туја* запозичене з нлат. *thúia*. Новолатинська назва походить з гр. *thúia*.

Наступні запозичені слова неоднакові в українській та хорватській мовах. Українське слово *айва* запозичення з тюркської мови від тур. *ayva*, що пов'язано й з аз. *heyva*. Українське слово *інжир* теж запозичення з турецької мови з тур. *incir*. Українське слово *фінік* результат запозичення з грецької мови гр. *rhoíniks*. Приклад запозичення через посередництво церковнослов'янської мови є укр. *мигдаль*, яке в давньоруську мову запозичено з грецької мови, точніше походить з гр. *amygdálon*. Варто зазначити, що існує й теорія походження через посередництво польської мови з лат. *amigdalum*. Наступне українське слово *акація*, яке запозичене з лат. *acacia* через німецьку мову (нім. *Akázie*). Крім запозичень з латинської, грецької та турецької, є і запозичення, які, можна сказати, є більш сучасними та наближеними до досліджуваних мов. Таке саме і укр. слово *модрина*, що запозичення з польської мови з п. *modrzeń*. Подібно до того, як походження з польської мови є унікальним для українських слів у цій роботі, так само запозичення з італійської мови є унікальними для хорватської мови, тобто хорватських назв дерев згаданих у цій праці. Хорватське слово *ариш* виникло через неправильну поділ члена й іменника іт. *larice*, що походить з лат. *larix*. Слово *datulja* запозичене з іт. *dattolo*, але можлива і теорія запозичення з турецької, тобто тур. *datula*. Далі, хорватське

слово *badem* запозичення з тур. *badem*, яке за походженням з перської мови, точніше від слова *badama* з санскриту. Хорватське слово *dud* походить з тур. *dut*, що пов'язане з ар. *tūt*.

3.2.5. Регіональні назви дерев

Крім літературних назв дерев, не менш важливими назвами для аналізу та вивчення є регіональні назви. Вивчаючи регіональні назви, можна побачити зв'язки та подібності назв в українській та хорватській мовах, які не помітні, якщо аналізуємо лише літературні назви. Існують регіональні слова, які повністю віддалені від кореня літературного слова мови, в якій вони вживаються, і такі, чиї літературні версії в обох мовах мають однаковий корінь, але форма яких більше відповідає назвам іншої мови.

Так, наприклад, у хорватській мові існує нар. назва *kedar*, яка схожа до укр. назви *кедр*. в хорватській мові існує рег. назва *dub*, яка відповідає українській літературній назві дерева та має спільне праслов'янське походження. Хорватська регіональна назва *indžir* теж походженням пов'язана з укр. *інжир*. Те саме з хорватською регіональною назвою *koštan*, що схожа до української літературної назви і її походженню. У хорватських діалектах теж вживається лексема *mandula*, *mandala*, що схожа на укр. *мигдаль*, але відрізняється у шляху яким запозичене слово, що призвело до неоднакової форми. В українській мові існує назва *бросква*, яка схожа на хорватську назву *breskva*. Далі, як і в українській мові, в хорватській існує назва *sliva* в деяких північних діалектах. В хорватській мові є регіональна назва *sosna*, яка відповідає українській назві дерева сосна. Також існує і народна назва *tis*, яка повністю відповідає українській назві, а цікаве, що Скок як офіційну хорватську назву наводить слово *tis*, що відповідає українській літературній назві. Такий випадок і з хорватською народною назвою *finik*, яка повністю відповідає українській назві й її походженню та з хорватською назвою *črešnja*, що схожа на українську назву *черешня*.

З іншого боку, є назви, які однакові в українській та хорватській мовах, але використовуються як назви для різних видів дерев або є назвами непов'язаними з деревами. Так, наприклад, у хорватській мові існує назва дерева *klen*, яка відповідає українській назві *клен* за формою але не за значенням (за значенням відповідає хорв. слово *javor*), та в українській мові існує назва *явір* для дерева родини кленових, яка відповідає хорватській назви та його праслов'янському походженню. В хорватській

мові слово *akacija*, яке назва для іншого дерева, такого самого походження як укр. *акація*, але теж вживається народна назва *akacija* для акації.

3.3. Висновки етимологічного аналізу

На основі словника, що складається з 70 назв дерев в українській та хорватській мовах, аналіз показав, що назви в хорватській та українській мовах різноманітні і часто мають спільне походження. З 70 аналізованих назв, 46 назв мають спільне походження, що становить 66% від усіх проаналізованих назв. 74% назв слов'янського походження, а 26% є запозиченням. Зі слів слов'янського походження переважну більшість складають слова загальнослов'янського походження (77%), а 13% хорватських та 10% українських назв мають власне слов'янське походження. Серед запозичених слів, 33% назви спільного походження, а решта запозичення, які відрізняються в хорватській (28%) та українській (39%) мовах. З них більшість латинського (28%) та турецького (28%) походження. Наступні найпоширеніші запозичення з грецької мови, точніше вони складають 22% аналізованих назв. Решту складають запозичення з італійської (11%), польської (6%) та німецької (6%) мов.

Більшість проаналізованих слів мають слов'янське походження, що було припущенням на початку писання дипломної роботи. Це можна пояснити загальним домінуванням слов'янського походження слів у хорватській та українській мовах, а також тим, що дерева, поряд з іншими рослинами, описувані з давніх часів та, що існувала потреба в іменуванні як з практичних економічних і сільськогосподарських причин, так і з релігійних причин, які ми сьогодні вважаємо міфологічними. У словах слов'янського походження в українській та хорватській мовах переважають спільнослов'янські лексеми, але є також багато слів слов'янського походження, які виключно українські чи хорватські назви.

Наступною групою є запозичені слова. В обох мовах поширені запозичення з латинської та грецької через посередництво церковнослов'янської мови та запозичення з німецької мови. Цікаві унікальні запозичені слова, тобто слова та шлях запозичень, які унікальні для української чи хорватської мови, точніше ці, які не існують в обох мовах. Таким чином, в українській мові, тобто запозиченими словами в українській мові, спостерігається вплив польської мови, тоді як у хорватській мові це італійська мова, яка відсутня в запозичених словах в українській. Причини цього стосуються ширших груп слів, а не лише назв дерев, і вони передбачають геополітичне положення, різні історичні умови та контексти, а також і переплетення культури та населення

україномових та хорватськомовних територій. Також було цікаво відзначити, як мови-посередники впливають на остаточну форму слова в кінцевій мові. Так, наприклад, однакові слова, які потрапляють у мову за допомогою різних мов-посередників, можуть призвести до двох слів, що відрізняються за формою в кінцевій мові.

Регіональні назви також є важливою категорією аналізу. Вони важливі, оскільки вони розширюють обсяг даних і, таким чином, дають краще уявлення про подібність та відмінності назв дерев в українській та хорватській мовах. Таким чином, виявилось, що часто існують назви, що мають спільне походження та подібні форми, і яких немає в літературних назвах, тому що вони використовуються виключно в певних областях Республіки Хорватії та України. Вони показниками слов'янської спадщини, але можуть вказувати і на етнічну різноманітність населення, яке своєю дією впливає й на різноманітність назв. Регіоналізми - це чудове розуміння того, наскільки насправді близькі українська та хорватська мови, що, у свою чергу, є показником схожості культури та поділення спільної спадщини.

4. Висновки

Дендронічна лексика у хорватській і в українській мові розвивалась століттями самостійно. Хорватія і Україна не сусідні країни і тому їхню схожість на лексичному рівні не можна пояснити впливом, запозиченнями. Пояснити схожість можна лише спільним походженням. У більшості випадків мова йде про слов'янське походження, яке є спільним для слів обох мов. Окрім спільнослов'янського походження, існують також слова які слов'янського походження, але характерні лише для окремих мов, а дуже часто у них відбувся і семантичний зсув. Крім того, в обох мовах є назви, що виникли як запозичення з різних інших мов, найчастіше відповідно до принципу походження самого дерева або простору, де певне дерево є домінуючим. Необхідно також вказати регіональні лексеми, які відрізняються від літературних номенів своєю подібністю до назв того самого дерева іншої мови, будь то літературна чи регіональна форма. Регіональні назви збагачують обидві мови, але також створюють ще міцніші зв'язки між ними та малюють картину впливу національних меншин та історичних міграцій на мову та говір певної території.

Всі вищезгадані зібрані дані означають, що гіпотеза про слов'янське походження, яка висунута до початку написання роботи, була захищена, тобто виявилася правильною. Це можна пояснити загальним домінуванням слов'янського походження слів у хорватській та українській мовах, а також тим, що дерева, поряд з іншими рослинами, описувані з давніх часів та, що існувала потреба в іменуванні як з практичних економічних і сільськогосподарських причин, так і з релігійних причин, які ми сьогодні вважаємо міфологічними.

Згідно з написаним аналізом та отриманими даними можна зробити висновок, що українська та хорватська мови, хоч і досить віддалені сьогодні, все ж утворюють зв'язок у вигляді найчастіше спільного походження слів, в даному випадку назв дерев. Ця дипломна робота аналізувала лише автохтони дендронічні номени, але на мою думку, її результат може бути показником загального зв'язку та спільної спадщини двох мов та культур України та Хорватії та може стати гарною відправною точкою для інших мовних та інших суспільних досліджень на цю та подібні теми. З нашої точки зору робота над цією темою розширила можливий подальший вибір тем для досліджень. Вона дає можливість не лише поглибити дослідження в галузі української

мови і літератури, але і розширити дослідження на інтердисциплінарні теми з етнології та культурної антропології.

5. Умовні скорочення

5.1. Скорочення ремарок і мов

ар. – арабська	нім. – німецька
арх. - архаїзм	нлат. – новолатинська
герм. – германська	ностр. - ностратична
гот. – готська	п. – польська
гр. – грецька	полаб. – полабська
двн. – давньоверхньонімецька	пор. – порівняй
дірл. – давньоірландська	прус. – прусська
дісл. - давньоісландська	псл. – праслов'янська
зб. – збірна назва	род. - родовий
іє. – індоєвропейська	серб. - сербська
ірл. – ірланська	сл. – слов'янська
іт. – італійська	слат. – середньолатинська
карт. – картвельська	стсл. – старослов'янська
каш. – кашубський	суф. - суфікс
курд. – курдська	тур. – турецька
лат. – латинська	укр. – українська
лит. – литовська	ураль. – уральська
лтс. – латиська	хет. – хетська
напр. – наприклад	хорв. – хорватська
нар. - народне	

5.2. Бібліографічні скорочення

Белай - Belaj, Vitomir. Hod kroz godinu. 2007.

Ґлухак – Gluhak, Alemko. Hrvatski etimološki rječnik. 1993.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови, Т.1-6. 1982-2012.

Рудницький – Рудницький, Ярослав Б. Етимологічний словник української мови. Т. 1-2. 1972-1982.

Скок – Skok, Petar. Etimološki rječni hrvatskoga ili srpskoga jezika. Т. 1-3. 1971.

ССУМ – Гумецька Л. Л. і І. М. Керницький. Словник староукраїнської мови. Т. 1-2. 1977-1978.

СУМ – Словник української мови. <http://sum.in.ua/>

Тимченко – Тимченко Е. Історичний словник українського язика. Т. 1-2. 1930-1932.

Enciklopedija - <https://www.enciklopedija.hr/>

HJP – Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/>

Plantea - <https://www.plantea.com.hr/>

6. Література

1. Гумецька Л. Л. і І. М. Керницький. Словник староукраїнської мови. Т. 1-2. 1977-1978.
2. Етимологічний словник української мови, Т.1-6. 1982-2012.
3. Рудницький, Ярослав Б. Етимологічний словник української мови. Т. 1-2. 1972-1982.
4. Словник української мови. <http://sum.in.ua/>
5. Тимченко Е. Історичний словник українського язика. Т. 1-2. 1930-1932.
6. Belaj, Vitomir. Hod kroz godinu. 2007.
7. Enciklopedija - <https://www.enciklopedija.hr/>
8. Gluhak, Alemko. Hrvatski etimološki rječnik. 1993.
9. Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/>
10. Plantea - <https://www.plantea.com.hr/>
11. Skok, Petar. Etimološki rječni hrvatskoga ili srpskoga jezika. Т. 1-3. 1971.

7. Резюме хорватською мовою

Ключові слова: *дерева, етимологія, словник, слов'янські мови, запозичення*

Кljučne riječi: *drveće, etimologija, rječnik, slavenski jezici, posuđenice*

Ovaj diplomski rad se bavi etimološkom analizom sastavljenog rječnika naziva drveća u ukrajinskom i hrvatskom jeziku koji je nastao kombiniranjem literature kao što su rječnici te Web izvori, a koji zauzima najveći dio rada. Prema dobivenim podacima, riječi su podijeljene na grupe riječi slavenskog porijekla, posuđenice te regionalne nazive te su kao takve i analizirane. Postavljena hipoteza da je najviše naziva drveća slavenskog porijekla dokazala se točnom te na svom primjeru ukazuje na zajedničko slavensko nasljeđe kako u jeziku, tako i u kulturi i gospodarstvu Ukrajine i Hrvatske.

8. Резюме англійською мовою

Ключові слова: *дерева, етимологія, словник, слов'янські мови, запозичення*

Key words: *trees, etymology, dictionary, slavic languages, loanwords*

This thesis deals with the etymological analysis of the compiled dictionary of tree names in the Ukrainian and Croatian languages, which was created by combining literature such as dictionaries and Internet sources, and which occupies most of the work. According to the obtained data, the words were divided into groups of words of Slavic origin, loanwords and regional names and were analyzed as such. The hypothesis that most of the names of trees are of Slavic origin proved to be correct and, by its example, indicates a common Slavic heritage both in the language and in the culture and economy of Ukraine and Croatia.

9. Біографія

Анамарія Кнежевич народилася 27 листопада 1994 року в Сремській Мітровіці в Республіці Сербії. З 2001 року з сім'єю мешкає у Вуковарі, де згодом навчається у середній школі Gimnazija Vukovar. У 2013 році вступає на двопредметний студій української мови та літератури та словацької мови та літератури на Філософському факультеті Загребського університету, яке у 2015 році поміняла на двопредметний студій української мови та літератури та етнології та культурної антропології на тому ж факультеті. У вільний час займається фотографією та дослідницькою роботою в галузі етнології та культурної антропології.